

Årringen 2014

Annual Review No 18 of The Arboretum &
Botanical Gardens, University Museum of
Bergen, The University of Bergen

ISSN: 0809-5213

Journal home page:

<https://www.uib.no/universitetshagene/66488/%C3%A5rringen>

Gode tider for vinterblomstrende busker

Per Magnus Jørgensen, Universitetshagene, Universitetsmuséet i Bergen,
Mildevegen 240, 5259 Hjellevstad (e-post: per.jorgensen@uib.no)

Bjørn Moe, Arboretet og de botaniske hager, Universitetsmuséet i Bergen,
Mildevegen 240, 5259 Hjellevstad (e-post: bjorn.moe@uib.no)

To cite this article: Jørgensen, P.M. & Moe, B. 2015. – Gode tider for
vinterblomstrende busker. – *Årringen 2014* (18): 90–100.

Published March 2015

Gode tider for vinterblomstrende busker

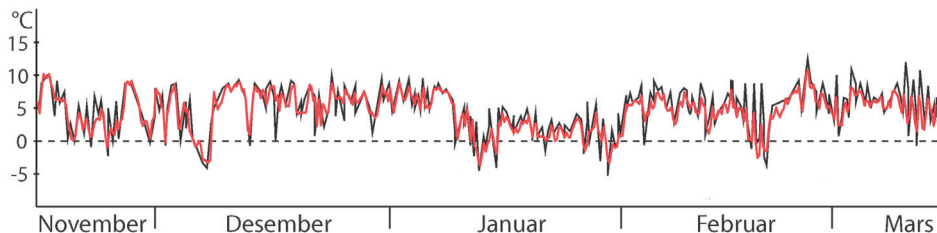
Per M. Jørgensen, Arboretet og de botaniske hager, Universitetsmuséet i Bergen, Mildevegen 240, N-5259 Hjellevad (e-post: per.jorgensen@um.uib.no)

Bjørn Moe, Arboretet og de botaniske hager, Universitetsmuséet i Bergen, Mildevegen 240, N-5259 Hjellevad (e-post: bjorn.moe@um.uib.no)

Vinteren 2013-14 var uvanlig mild og grønn, og det er interessant å se tilbake på hvordan plantene responderte på den. De buskene vi normalt bare glimtvis ser i blomstring på seinvinteren eller tidlig om våren, fikk virkelig muligheter til å utfolde seg i all sin tidlige blomsterprakt. Vi synes det kunne være verd å vise noen av plantene som gjorde mest ut av blomstringen denne vinteren. Flere av artene har vi erfaring med både i Muséhagen og på Milde gjennom en årrekke, de har det med å blomstre i milde vintre. Sannsynligheten for milde og fuktige vintre er økende i fremtiden, skal vi tro klimatologene. Vinterblomstrende arter blir derfor stadig mer interessante.

Vintertemperaturen 2013 - 14

Temperaturkurven nedenfor er basert på målinger kl 01, 07, 13 og 19 lokal tid, samt døgnets maksimums- og minimumstemperatur ved Bergen lufthavn, Flesland for perioden 15. november 2013 – 15. mars 2014 (data fra www.met.no). Kurven er sammenlignet med målinger av lufttemperaturen logget ved stasjonen på taket av veksthuset i Arboretet, ca. 7 m over bakken. Det meste av desember og utover i januar svingte temperaturen mellom 0 og +10 °C. Så kom det en kort periode med kjøligere vær fra 10. til 15. januar. Deretter ble det varmere, men litt kjøligere igjen i slutten av januar. Men så stiger temperaturen utover i februar og holder seg langt oppe på pluss-siden nesten hele måneden. Hele vinteren sett under ett var det bare noen få tilfældige

Lufttemperaturen ved Bergen lufthavn, Flesland for perioden 15. november 2013 – 15. mars 2014 (rød linje), sammenlignet med målinger i Arboretet på taket av veksthuset 7 m over bakkenivå (sort linje). Legg merke til at det er jevnt mildt med noen få, korte kalde perioder.

døgn med kuldegrader, og perioder med stabilt kaldt vær var helt fraværende. Våre data samsvarer godt med den offisielle statistikken også for Bergen, som viser at snitttemperaturen for desember, januar og februar var på 4,9 °C, hele 3,2 grader mer enn normalt. Denne vinteren er den mildeste siden målingene startet i 1861 (jfr. yr.no).

Artene

Under disse værforholdene var det mange planter som begynte å røre på seg midt på vinteren, slik som krokus, snøkløkker og annet, men vi har valgt å se nærmere på et utvalg av busker og lyng (lignoser) og hvordan de fremstod med vinterblomstring i 2014.

Cornus mas L – vårkornell

Dette er en sterkt undervurdert prydbusk som er omtalt som vakker allerede av Homer i 'Illiaden' og 'Odysseen'. Vårkornell er viltvoksende fra Iran og Midtøsten gjennom Lille-Asia til Øst-Europa, den finnes også i Sentral-Europa og følger de store elvene nordover helt til Belgia. Helt fra middelalderen har den vært dyrket for sine C-vitaminrike og syrlige frukter, som har vært brukt medisinsk, som spisefrukt og til å lage alt fra syltetøy til vin. Fortsatt produseres titusenvise tonn av den i landene i Øst-Europa og Vest-Asia. Å dyrke den som prydbusk er først blitt utbredt i Europa de siste par hundre årene. Dens berømmelse i så måte skyldes hovedsakelig den vakre og tidlige blomstringen, skjønt enkeltblomstene er ikke særlig mye å skryte av. Kronbladene er reduserte, men blomstene sitter i tette blomsterstander omkranset av gule høyblad (som snart faller av). Hovedattraksjonen er de lange kraftig gule støvbærerne som står rett ut med store gule støvknapper. Man har ment at det er derfor Linné ga den det

Cornus mas,
vårkornell
i Nydalen i
Arboretet,
11. februar
2014 (foto:
Bjørn Moe).

merkelige epitetet *mas* som betyr mannlig, men ser man nærmere etter så var han klar over at blomstene er tokjønnete, så det finnes nok en annen forklaring. Linné tok navnet opp fra eldre sentraleuropeiske forfattere som legger vekt på den harde veden, før ofte brukt til spaserstokker (i motsetning til en annen kornell med myk ved, som de kaller *Cornus femina*). Men dette er av mindre interesse for oss.

Viktigere er det at denne busken er godt hardfør i Sør-Norge. Den får best utvikling når den står tørt og varmt, og da er også sjansen for å få fine høstfarger på lauvet størst. Vi har her i Bergen ikke sett dette, noe vi tilskriver det våte milde klimaet. De vakre røde fruktene som har medvirket til at den i flere språk er blitt kalt kirsebærkornell, utvikles sjelden her i landet. Trolig er klimaet for kjølig, men enkelte år har den likevel fått frukter i Arboretet. Vi står igjen med en hardfør, rikt- og tidligblomstrende busk som har større anvendelsesområde enn trollhassel her i landet. Den kan lett trimmes som hekk, noe vi kan se et flott eksempel på i Parkveien i Bergen sentrum.

Vårkornell var godt i gang med blomstringen tidlig i februar. Høsten 2014 var mild, og da begynte den neste sesong på forskudd allerede i november, i likhet med vintersjasmin og vårlyng.

Daphne laureola L. – laurbærtysbast

Laubærtysbast er en vintergrønn busk som blir drøyt 1 m. Denne tysbast-arten er knyttet til de vintermilde strøkene langs Atlanterhavskysten, men den når i vill tilstand ikke så langt nord som til Norge, kanskje fordi den ikke klarer å modne frukter på sin nordgrense. Selve planten ser ut til å tåle ganske kalde vintre da den overlevde uten skader gjennom de to strenge vintrene 2009–10 og 2010–11. I likhet med de fleste andre eviggrønne plantene i denne gruppen av atlantiske arter, vil den ikke kunne klare seg lenger inn i landet. Der trives imidlertid en annen, bladfellende art av slekten, nemlig vår hjemlige, viltvoksende tysbast, *Daphne mezereum*.

Laubærtysbast har greiner som vokser litt ut til siden, slik at busken blir nokså vid. Toppen er karakteristisk med den tette samlingen av blader som er blanke og butte. De faller snart av lengre nede og dermed blir de bøyde og seige stammene godt synlige. De gulgrønne blomstene sitter godt beskyttet tett inntil stammen, og de er ganske uanselige og delvis skjult innimellom bladene. Blomstene til tysbast er spesielle i og med at det som ser ut som krone egentlig er et farget beger. Navnet assosieres med laurbær eller laurbærhegg, men med den karakteristiske bladrosetten i toppen kan laurbærtysbast lett skilles fra disse.

Daphne var de gamle grekernes navn på laurbærtreet, et av de mange ordene Linné misforstod til tross for at han var flink i gresk. *Daphne* var for øvrig en nymfe i gresk mytologi som guden Apollo forelsket seg i, og som han forfulgte til Zeus forargelse. Zeus satte en stopper for forholdet ved å omskape *Daphne* til laurbærtreet.

I Arboretet er laurbærtysbast plantet mellom bergene i den sørvendte skråningen like innenfor Blondehuset. Plantene danner et lite kratt som er halvmeteren høyt og enkelte av buskene har stått der i mer enn 20 år. Voksestedet har et relativt varmt og

Daphne laureola, laurbærtysbast i lun skråning ved Blondehuset i Arboretet, 11. februar 2014 (foto: Bjørn Moe).

lunt lokalklima, og dette er et av stedene vi vanligvis finner de første vårtegnene. Vinterblomstringen har vært årviss i perioder med mildvær.

Selv om vi har mistet flere planter i harde frostvintre, må laurbærtysbast sies å være hardfør og godt tilpasset klimaet i kyst- og fjordstrøk på Vestlandet. Planten kom i dyrkning på 1600-tallet i Europa, og den ble særlig brukt som medisinplante. I prydhager har den vært mindre brukt, og da først og fremst som en skyggetålende, lavtvoksende eviggrønn busk. Den får svarte bær, men disse har vi ikke sett i Arboretet. Hele planten er giftig. Laurbærtysbast er rapportert som en invasiv (invaderende) art som sprer seg i Nord-Amerika etter at den er blitt innført der. Dette problemet er ikke kjent fra Europa.

Erica carnea L. vårlyng

Vårlyng er en fjellplante som vokser naturlig sør i Alpene og i fjellene på Balkan i høydenivået 600–2700 moh. I de bratte fjellsidene og på steinete steder i åpen fjellskog får den tilfredsstilt kravet til temperatur og gode lysforhold. Vårlyngen blir ca. 25 cm høy og har linjeformete blader som sitter sammen i kranser på fire. Blomstene er mørk rosa og sitter i tette klaser som vender til samme side.

Erica carnea, vårlyng fra sitt naturlige habitat i Alpene 1990. Merk at den har færre blomster enn mange av kultivarene vi dyrker (foto: Bjørn Moe).

I Arboretet har vi dyrket vårlyng helt siden Lynghagen ble etablert i 1996. Hagen ligger relativt lunt til i kanten av furuskogen, også kalt lyngskogen der vi dyrker *Pieris* og *Rhododendron* som stiller særlig store krav til lokalklimaet. Som prydpilante er det viktig at vårlyngen

får stå lunt og lysåpent, mest mulig likt det naturlige habitatet på fjellet. Kanten av furuskogen er ideell, der trekronene skjerner mot strålingsfrost i klare vinternetter. Jordsmonnet må dessuten være godt drenert.

Vårlyngen er en velkjent hageplante som finnes i en lang rekke kultiverte former med mange forskjellige fargevarianter og rikelig blomstring fra det mørkerøde til helt hvite (Pettersen & Handeland 2001). Til og med bladene kan være til pryd med fargetoner som går i gulgrønt og oransjegrønt. Som bladplante kan den bli en fin fargeklatt hele året siden den er vintergrønn. Vårlyngen har greiner som slår røtter, slik at planten blir teppedannende, og det fargerike lyngteppet har kjennetegnet Lynghagen i Arboretet i mange år. Men så kom de kalde vintrene 2009-10 og 2010-11, og særlig den siste med langvarig barfrost tok knekken på det meste av samlingen.

I dag er samlingen bygget opp igjen med nye vårlyngplanter som fortsatt står spredt, men de vil nok bli mer teppedannende med tiden. Vårlyngen lager nye blomsterknopper like etter blomstringen, og knoppene står klare når høsten og vinteren setter inn. Som fjellplante er det meningen at knoppene skal springe ut i blomst straks vinteren slipper taket og snøen smelter om våren. Men denne prosessen virker ikke på Vestlandet når både kuldegradene og snøen uteblir. Resultatet så vi siste vinter med blomstring midt på vinteren. Vi er ikke ukjent med dette, ettersom vi har sett en og annen blomst

Erica carnea 'Queen Mary', Lynghagen i Arboretet, 11. februar 2014 (foto: B. Moe).

Sorten ble døpt i forbindelse med King Georgs kroning i 1911, og er en av dem som blomstrer tidligst.

så tidlig som i november. Med temperaturer på rundt +10 °C i februar 2014 registrerte vi enda finere vinterblomstring enn det vi har sett før. En av de tidligste vårlyng-kultivar-ene har det treffende navnet 'Winter Beauty'. Den er meget riktblomstrende og kan komme i blomst ved juletider (Petterssen & Handeland 2001), men også 'Queen Mary' blomstret fint sist vinter.

Hamamelis japonica Sieb. & Zucc. - japantrøllhassel

Slekten *Hamamelis* eller trøllhassel finnes naturlig i Nord-Amerika med tre arter og i Asia med to arter. Trøllhasselen kom i dyrkning i Europa på 1700-tallet, først de amerikanske artene. Navnet *Hamamelis* forekom første gang hos Gronovius (1742) for en vill art i Virginia. Navnet er gresk og betyr samfruktet fordi flere kapsler sitter sammenvokst. Virginiatrøllhassel, som blomstrer om høsten, var den første som ble innført. Allerede før 1750 var den dyrket i England, og i Norge ble den første gang dyrket i Botanisk hage i Oslo. Der blomstret den i 1880-årene jevnlig i siste halvdel av oktober. Trøllhasselartene som blomstrer på bar kvist tidlig om våren, kom først til Europa etter 1865. I Norge hører vi først om dem i botaniske samlinger i 1933. Da kom kinatrøllhassel (*H. mollis*) til Muséhagen i Bergen, og samme år nevnes japantrøllhassel (*H. japonica*) i parken ved Landbrukshøyskolen på Ås.

Hamamelis japonica 'Zuc-cariniana', japan trollhassel ved grusdammen i Japanhagen, Botanisk hage, 11. februar 2014 (foto: Bjørn Moe).

Det finnes flere kultivarer av trollhassel, hvilket indikerer at den er en dekorativ hageplante. Og det med rette, i og med at treet blir passelig stort med høyde på 3 – 5 m, og med blader som får flotte høstfarger i gult og rødt. Både busken, bladene og ikke minst fruktene ligner hassel ved første øyekast. Men det som ser ut som nøtter er kapsler som åpnes eksplosivt og slynger de harde, glatte frøene metervis avgårde. Det er således ikke å undres over at den fikk navnet *trollnød* på dansk eller *trollhassel* på norsk (oversatt fra

engelsk witch-hazel). Enda et likhetstrekk er den tidlige blomstringen, selv om blomstene er helt ulike, hasselen med sine lange rakler der blomstene er redusert til nesten bare pollenbærere og trollhasselen med de gule båndformede kronbladene som ser ut som uryddige nøtter. Ved nærmere etter-syn sitter kronbladene hos trollhassel sammen fire og fire i hver blomst og innenfor fire mørke rødbrune begerblad. Kronbladene krøller seg sammen når været er kaldt, men retter seg ut igjen når temperaturen stiger. Det finnes kultivarer med både røde og oransje blomster.

Fra naturens side er altså japan trollhasselen tilpasset tidlig blomstring og kan

Hamamelis mollis, kinatrollhassel i Musehagen 16. mars 2011 (foto: Per H. Salvesen).

tradisjonelt sies å være et av de aller første vårtegnene i våre hager. De små gule blomsternøstene gjør ikke så mye av seg, men blir godt synlig når resten av hagen fortsatt er i vintermodus. Ja, så tidlig kan trollhasselen blomstre at den ikke alltid kan regnes som et "sikkert" vårtegn men heller som et tegn på mild vinter. Vi har sett den i blomst i mildværsperioder så tidlig som i januar. Sist vinter kom det blomster på japantrøllhassel i begynnelsen av februar. Når den først er kommet i blomst, holder den seg bra selv om det skulle bli kaldt igjen, og heller ikke snøvær er noen hindring.

Hamamelis 'Arnold Promise' i Kirkeveien, Storetveit, Bergen i februar 2015 (foto: Gerd Jørgensen).

I Muséhagen i Bergen står fortsatt et vakkert eksemplar av kinatrøllhassel og blomstrer ufortrødent hvert år på ettervinteren. På Milde er det japantrøllhassel og den nordamerikanske virginiatrøllhassel vi har lyktes best med, og de finnes begge både i Arboretet og i Botanisk hage. I Japanhagen har vi kultivaren *H. japonica* 'Zuccarini-ana' som ser ut til å være særlig hardfør og blomstrer midtvinters selv om den står på et nokså kjølig voksested ved grusdammen nær Vågelva. I sin hage på Storetveit har P. M. Jørgensen en amerikansk sort 'Arnold Promise' som er utvalgt fra en krysning av virginia- og japantrøllhassel, og den er en verdifull, hardfør og riktblomstrende type.

Jasminum nudiflorum Lindl. – vinterjasmin

Vinterjasmin ble innført til Europa fra Kina i 1844 av engelskmannen Robert Fortune (1812-1880) og ble straks populær på De britiske øyer. Først fikk den en plass innendørs i «wintergardens», men etter hvert ble vinterjasmin brukt utendørs som klatreplante pga. sin tidlige blomstring som lyste opp i de mørke vintermånedene. Når den kom til Norge er usikkert, men til Muséhagen i Bergen kom den i 1929 der den første gang blomstret rikelig vinteren 1931/32 (som var en av de milde). Den står fremdeles mot Muséveggen og trives best på sørvestvendte vegger. På Østlandet fryser den ned om vinteren, og der ble den fort klassifisert som lite hardfør.

Det beste eksemplaret vi har sett i Bergen er det som Knut Fægri hadde på sitt hus i Sandviken, men han passet da også nøye på å klippe (med brodersaks!) de lange kantede skuddene straks etter blomstringen for å unngå de uregjerlige, heksekostlignende grensamlingene den har en tendens til å danne. Det var dette flotte eksemplaret som inspirerte Per M. Jørgensen til å plante den på sin garasjevegg på Storetveit der den

Jasminum nudiflorum, vinterjasmin i Kirkeveien, Storetveit i Bergen, i januar 2014 (foto: Gerd Jørgensen).

har trivdes utmerket og iblant kommet i blomst allerede i november og holder det gående til langt inn i januar. En bør merke seg at skjærsmen som den iblant blandes sammen med pga. det forvirrende like navnet, er en sommerblomstrende busk i slekten *Philadelphus* som er hardfør i store deler av landet.

Rhododendron dauricum, sibirperose i artssamlingen i Arboretet, 11. februar 2014 (foto: Bjørn Moe).

Rhododendron dauricum L. – Sibirperose

Dette er en gammel kjenning som kom til Europa allerede i 1780, og som kan komme i blomst allerede før jul i visse år. Den tilhører et vanskelig artskompleks i det østligste Asia og Sibir (se Jørgensen 2012). Blant alle formene er det faktisk valgt ut en som heter 'Midwinter', men som ikke er så glad i vårt milde og vekslende klima. Planter fra kystområder i Asia trives best hos oss, bl.a. materiale fra Hokkaido i Japan. Arten hører til de opprettvoksende, små buskene i den lepidote delen av slekten (de som har skjell under bladene). Den har vært særlig viktig som foreldreplante i krysninger av mange gode hagesorter hvorav 'Praecox' er den best kjente, et sikkert vårtegn i mars/april, og en langt enklere hageplante.

Rhododendron 'February Dawn'

En annen, lite kjent hageplante er *Rhododendron* 'February Dawn' som danner lavere, mer tettvoksende busker som er av de tidligste til å blomstre på Milde, men med rosa-fiolette blomster som dessverre tåler lite frost. Blomster som fryser erstattes av nye

Rhododendron 'February Dawn' i full blomst i Smihaugen, Arboretet på Milde 11. februar 2014 (foto: Bjørn Moe).

knopper som springer ut når temperaturen stiger. 'February Dawn' er en krysning med *Rh. moupinense* og ser ut til å være krysset frem i USA av en ukjent foredler en gang etter andre verdenskrig. I Europa har den kun vært solgt av Hachmanns kjente planteskole. Den ser ut til å være et viktig tilskudd til de tidligst blomstrende sortene, ikke minst på grunn av vokseformen. De fleste andre er ganske spede, ikke akkurat velformete, opprette busker. Hele busken til 'February Dawn' stod i full blomstring den 11. februar, noe som må tilskrives den uvanlig milde vinteren.

Blomstene hos Rhododendron 'February Dawn' kommer svært tidlig, men fryser i stykker om det blir mange kuldegrader. Her i Smihaugen, Arboretet på Milde 11. februar 2014 (foto: Bjørn Moe).

Viburnum farreri Stearn – Keiserbusk

Dette er en av de mange flotte buskene som er blitt introdusert fra Kina av engelske plantesamlere. Den ble samlet i den nordlige Gansu-provinsen av Reginald Farrer (1880-1920), og hardførheten er det intet å si på. Den kommer svært tidlig med sine svakt rosa blomster som dufter sterkt og først fikk den navnet *Viburnum fragrans* som

Viburnum farreri, keiserbusk utenfor veksthuset i Arboretet, 18. februar 2014 (foto: Bjørn Moe).

betyr den duftende. Siden dette allerede var oppbrukt ble man nødt for å gi den et nytt navn og navnsetteren Stearn valgte å hedre finneren. Som hagebusk blir den lett noe skranglete og bør skjæres ned jevnlig. Langt bedre i så henseende er dens hybrid *V. ×bodnantense* 'Dawn' (duftkrossved) som vi dessverre ikke har hatt noe videre hell med på Milde. Dette skyldes antakelig at den stod for fuktig og ble angrepet av sopp i rotsystemet. Egil Hansen (1997) anbefaler den imidlertid særlig for Sørlandet, og den burde som han antyder, kunne klare seg godt på tørrere steder på Vestlandet også. Den er dessuten mer riktblomstrende.

Referanser

- Bean, W. J. 1970 - 1988. – *Trees and shrubs hardy in the British Isles*. – vol. 1-5 (8. ed.). John Murray, London.
- Cox, P. A. & K. N. E. 1997. – *The Encyclopedia of Rhododendron Species*. – Glendoick publ., Perth, 396 s.
- Fægri, K. 1967. – Vinterjasmin. – *Godbiter fra samlingene*, 18. februar 1967.
- Gronovius, F. 1739-43. – *Flora virginiana*. – Leiden.
- Redalen, G. & Hansen, O. B. 2005. – *Sortsliste*. – 10 utgave 1. opplag, Det norske hageselskap, Oslo, 284 s.
- Hansen, E. 1997. – *Prydbusker og trær i norske hager*. – Landbruksforlaget, Oslo, 340 s
- Hegi, G. 1975. – *Flora von Deutschland und Mitteleuropa* – vol.V (ed. 2), Carl Hanser, München, 1584 s.
- Jørgensen, P. M. 2012. – Erfaringer fra artssamlingen av Rhododendron i Det norske arboret på Milde. Del I. subgenus Rhododendron. – *Årringen 2011* (16): 4-60 (Bergen 2012).
- Peterssen, E. B. & Handeland, S. 2001. – Lyng i Det norske arboret: Del 1. Vårlyng. – *Årringen 2001* (5): 4 – 22.